

YAYIN TANITIM

Aleksandr Mihayloviç Şçerbak (2016), *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil)*, (Çev. Yakup Karasoy, Naile Hacızade, Mevlüt Gülmez), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arş. Gör. Arife Ece TOMBUL*

Ülkemizde, son yıllarda Türk lehçelerini karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmaların sayısı artmaktadır. Müstakil gramerler bir kenara bırakıldığında *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim* ve son yıllarda yayımlanan *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler* ile 2011 yılında çevrilen *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri* gibi eserler bunlardan bir kısmıdır. Bazı çalışmalar yalnızca belirli bir lehçe grubunu incelerken, bazıları birden fazla lehçe grubunda daha dar kapsamlı bir konuyu ele

almaktadır. Siyasi ve sosyal şartların bir neticesi olarak ilk çalışmalar sayılabilecek Rus Türkologların eserleri, bu yöntemle yazılan en eski ve temel kaynaklar kabul edilebilir. Bunlardan biri de Aleksandr Mihayloviç Şçerbak'ın 1981 yılında yayımlanan ve kısaca *Glagol* olarak bilinen *Oçerki Po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskih Yazıkov (Glagol)* isimli eseridir. Çağdaş Türk lehçelerinden, tarihi lehçelerden ve halk ağızlarından örneklerin incelendiği, altı yüzden fazla kaynaktan faydalanılarak hazırlanmış ve karşılaştırmalı lehçe çalışmaları için büyük önem taşıyan *Glagol; Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil)* isimli Yakup Karasoy, Naile Hacızade ve Mevlüt Gülmez

* Gazi Üni. Edebiyat Fak. TDE Böl. a.cetombul@gazi.edu.tr

tarafından dilimize çevrilmiş ve Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından okuyucularla buluşturulmuştur.

Eser, *Giriş* ile birlikte toplam dört ana bölümden oluşmaktadır. Başında *Çevirenlerin Ön Sözü*'nün ardından Şçerbak'ın hayatı ve Türkolojiye katkılarının özetlendiği bir bölüm vardır. *Kısaltmalar* başlığında ise yazarın ve çevirenlerin kullandığı kısaltmalar bir arada verilmiştir. *Çevirenlerin Ön Sözü*'nden hareketle bir kaç noktaya değinmek yerinde olacaktır. Eserde Şçerbak'ın kullandığı çeviri yazı işaretlerinin önemli bir kısmı olduğu gibi kullanılmış ancak bir kısmı Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarında yaygın kullanılan işaretlerle değiştirilmiştir. Çeviride Sovyet Türkolojisindeki genel eğilimi yansıtan *dil* terimi kullanılarak Şçerbak'ın tercihi sadık kalınmıştır. Eserin aslında yer alan sayfa altındaki açıklamalar aynen muhafaza edilmiş, kaynaklar ise okuyuculara kolaylık sağlaması maksadıyla yeni dipnot sistemine uyarlanarak metin içerisinde gösterilmiştir.

Giriş bölümünde öncelikle, "Türk dillerinde hem ad hem de fiil gövdesi niteliğinde görülen çok sayıda kök" bulunmasıyla ilgili olarak tarihî ve çağdaş Türk dillerinden örneklerle fiilin kökeni sorunu ele alınmıştır. Hint-Avrupa dillerinde isim ve fiil net bir şekilde ayrılmış olmasına rağmen Türk, Fin-Ugor, Dravid ve Eskimo vb. dillerinde isim ve fiil arasındaki fark "yeterince açık" değildir. Eserde fiilin mi yoksa ismin mi daha önce ortaya çıktığı konusundaki görüşler de kısaca özetlenmiştir. Şçerbak, bu konuda genel görüşü destekleyerek önce ismin ortaya çıktığını belirtmiş ve diğer dillerde de durumun bu şekilde olması ihtimalini ortaya koymuştur. Hatta, Türk dillerindeki asıl fiil şekillerinin kaynağının hareket adları olduğunu söyler. *Fiil ad eş sesliliği* konusunda ise "Eski ve yeni Türk dillerinde var olan fiil-ad eş sesliliği olguları, bu alanda yapılan incelemelerin ve bir dereceye kadar Türkçeden başka dillerden alınan malzemelerle pekiştirilen kuramsal yöntem ve düşüncelerin sonucu; Ana Türkçede her bir ilk kökün hem nesneyi hem de eylemi, durumu belirttiğini, yani köken birliğine sahip olduğunu" ifade eder. Ayrıca bu bölümde çekimli fiillerin ve buna bağlı olarak şahıs ve kip eklerinin nasıl ortaya çıktığı konusu da tartışılmıştır.

Toplamda altı kısımdan oluşan *I. Bölümde* Şçerbak öncelikle fiillerin çekim şekillerini "tam çekimlilik" ve "tam olmayan çekimlilik" olarak ikiye ayırır. 1. Kısımda *Teklik ve Çokluk Şahıs Ekleri* incelenmiştir. Şahıs ekleri Eski Türkçe şekilleri de ele alınarak Azerbaycan, Altay, Başkurt, Gagavuz, Kazak, Karaçay-Balkar, Karakalpak, Kırgız, Kırım Tatar, Kumuk, Nogay, Tatar, Tuva, Türkiye, Türkmen, Özbek, Uygur, Hakas, Çu-

vaş, Şor ve Yakut Türkçelerinden örneklerle karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Öncelikle ekler verilmiş, daha sonra çekimli şekilleri tablo- larla gösterilmiştir. Sonrasında açıklanması gereken noktalara değinilmiş ve çeşitli örnekler sıralanmıştır. Ayrıca kaynağı tartışmalı olan (örn. çokluk 1. şahıs eki *-k*) eklerle ilgili de bazı görüşler belirtilmiştir. *Emir ve istek kipinin* işlendiği bölümdeki tabloyu bir örnek olarak buraya alıyoruz:

Örnekler (Emir ve istek kipinde <i>al-</i> fiili):					
	Teklik			Çokluk	
	1. şh.	2. şh.	3. şh.	1. şh.	2. şh.
AzT.	alım	al	alsın	alağ	alın(ız)
Alt.	alayın	al	alzın	alalıktar~ alalıktar	alığar
Başk.	alayım	al	alhın	alayız	alığız
Gag.	alayım	al	alsın	alalım	alın(ız)
Kaz.	alayın	al(ing)	alsın	alayık	alıng(iz)dar
Kar.	alayım	al	alsın	alayıh	alınız~ alyız
Kar. -Balk.	alayım ~ alayın	al	alsın	alayık	alığız
K. Kalp.	alayın	al(ing)	alsın	alayık	alıng(iz)lar
Kırg.	alayın	al	alsın	alalık, alalı	alıngız
Kır. -Tat.	alayım	al	alsın	alayık	alıngız
Kum.	alayım	al	alsın	alayık	alığız
Nog.	alayım	al	alsın	alayık	alıngız
Tat.	alıym	al	alsın	alıyk	alığız
Tuv.	alıyn	al	alzın	alıingar	alıngar
TT.	alayım	al	alsın	alalım	alın(ız)
Trn.	alayın	al	alsın	alalıng	alıng
Özb.	alay(in)	alı(ing)	alısin	alıylik	alıng(iz)lar
Uyg.	alay	al	alsun	alayli, alayluk	elınglar
Hak.	alim	al	alzın	alangar	alıngar
Çuv.	ilem	il	ildër	iler	ilër
Şor.	alayın, alay	al	alzın	alıngnar, alangnar	alâr
Yak.	ılım	ıl	ıllın	ılağın	ılıng

2. Kısımda Türk dillerinde *Soru* bildirimi incelenmiş, soru ekinin kökenine ve kelimeye ekleniş düzenine değinilmiştir.

Eserin en hacimli bölümü *Kip Şekilleri veya Kiplik* konusunun işlendiği 3. Kısımdır. Vinogradov, Peşkovskiy, Erhart gibi isimlerin kip ve kiplik kavramı ile ilgili düşüncelerinden hareketle genel bir değerlendirme yapılmış; Cafarov, Ragimov ve Aliyev'in Türk lehçeleriyle ilgili çalışmalarından bahsedilmiştir. Daha sonra sırasıyla *emir*, *istek*, *şart* kipleri incelenmiştir. Bunların dışında kalan ve tüm lehçelerde ortak olmadığı belirtilen "gereklilik, niyet, uzlaşma, tahmin, istek, sınırlılık, olumluluk, olasılık" kipleri de *Diğer Tasarlama (Dolaylı) Kipleri* başlığıyla ele alınmıştır. Bu

kısımın *Bildirme Kipi Şekilleri* başlığı altında Şçerbak bildirme kipinin tüm şekillerinin “geçmiş, şimdiki ve gelecek” olarak üçe ayrıldığını belirtirken, *o gideceğimizi söylüyor* örneğindeki gibi “eylemin ikili zemine sahip olduğu” ya da “zamanın parçalara ayrılması”nın sadece konuşma anına göre değil bir eylemin diğeriyle ilişkisi planında da gerçekleşmesi gibi durumların karmaşıklığından, fiil türlerini belirlemenin zorluğundan bahseder ve bu meselelerle ilgili görüşlere yer verir. Sonrasında sırasıyla *-di Kesin Geçmiş Zaman*, *-a Genel Şimdiki Zaman*, *-a(r) Tahmin Bildiren Gelecek Zaman*, *-ğan ve -miş ~ muş Sonuç Bildiren Geçmiş Zaman* konularını işlemiştir. Bu zaman şekilleri incelenirken diğer bölümlerde olduğu gibi çağdaş Türk lehçelerinden örnekler yer verilmiş; daha da önemlisi bu şekillerin oluşumu ve gelişimi ile ilgili varsayımlar açıklanmıştır.

4. Kısımda *Olumsuzluk* şekilleri incelenmiş, *-ma ~ -ba ~ -pa* olumsuzluk ekinin kökeniyle ilgili görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde “fiil ve adın olumsuz şekillerinin kullanım alanı yeterince açık bir şekilde sınırlandırılmadığı için” bir ölçüde adlar da ele alınmıştır.

Yeterlik konusunun ele alındığı 5. Kısımda, Türk lehçelerinde yeterlik ifade eden *bil-*, *al-* ve *bol-* fiillerine ve bunların kullanıldığı lehçelere değinilmiştir.

Eserde geniş bir biçimde incelenen konulardan biri de *Çatı*dır. 6. Kısım Hint-Avrupa dillerinin gramerlerindeki çatı kavramıyla Türk dillerindeki çatının içerik ve ifade yapısı olarak nasıl farklılaştığının açıklanması ile başlar. Sonrasında *Etken Çatı*, *Edilgen Çatı*, *Dönüşlülük Çatısı*, *İşteş Çatı*, *Ettirgenlik Çatısı* ve lehçelerdeki şekilleri incelenmiştir. 6. Kısımda ayrıca *Çekime Girmeyen Tamamlanmamış Fiil Şekilleri*, *Süreç Yoğunluğunu Bildiren Şekiller* ve *Yardımcı Fiiller* konuları ele alınmıştır. *Çekime Girmeyen Tamamlanmamış Fiil Şekillerinde* bahsedilen yapılar zarf-fiillerdir ve bu başlıkta özellikle “bitişik” zarf-fiil olarak adlandırılan *-(y)a ~ -(y)u ~ -(y)ı ~ -(y)o ~ -y* eki ile ilgili kapsamlı bilgi verilmiştir.

Fiilin Yapım Şekilleri başlığını taşıyan II. Bölümde öncelikle, Türk dillerine fiil yapımını derinlemesine işleyen çalışmalara değinilmiştir. Bu çalışmaların varlığı neticesinde eserde bu bölüm “genel Türkçe eklerinin ve yardımcı fiillerin ayrılması ve onların kısa karşılaştırmalı-tarihî yorumlanması ile” sınırlandırılmış ve *et-*, *kıl-*, *bol-* ~ *ol-*, *ur-*, *äylä-* yardımcı fiilleri ile *-a*, *-la* (*-lat*, *-lan*, *-laş*, *-landır*, *-laşdır*), *-ır* ~ *-ur*, *-ay* (*-az*), *-ar*, *-al*, *-kar* ~

-ğar, *-ık* ~ *-uk*, *-sa*, *-sı* (*-sın* ~ *-sun*, *-sit* ~ *-sut*), *-at* ~ *-it*, *-ırğa* ~ *-ırğa* ekleri incelenmiştir.

III. Bölüm *Türk Dillerinde Şekilbilgisel Unsurların Oluşum Yöntemleri ve Tarihi Derinlikleri Hakkındadır*. Teorik tartışmaların örneklerle zenginleştirildiği bu bölümde eklemeli ve bükümlü dillerin yapılarıyla ilgili görüşler özetlenmiş, şekilbilgisi unsurlarının oluşum biçimleri karşılaştırılmış ve bazı eklerin ortaya çıkışı ile ilgili varsayımlarda bulunulmuştur.

Eserin sonunda yer alan *Yazar Dizini, Ek Dizini* ve oldukça geniş *Kaynaklar* bölümü araştırmacıların yararlanmasını kolaylaştıracaktır.

Karşılaştırmalı Türkoloji çalışmaları için böylesi önemli bir eseri dilimize kazandırdıkları için Karasoy, Hacızade ve Gülmez'e teşekkür ediyor; benzeri çalışmaların Türkiye Türkolojisinde de yapılmasını ümit ediyoruz. Yalnızca fiil çalışmalarına değil Türkolojinin hemen her alanına katkı sağlayan bu eseri, özellikle genç araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.